

Małgorzata Michel¹

**AKTYWNOŚĆ GANGÓW MŁODZIEŻOWYCH
W KONTEKŚCIE ZJAWISKA RADYKALIZACJI.
POLSKIE REALIA W ŚWIETLE BADAŃ WŁASNYCH**

Śp. Miłoszowi²

DOI: 10.5604/01.3001.0013.3347

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie czytelnikowi specyfiki aktywności młodzieżowych gangów ulicznych w kontekście zjawiska radykalizacji. Cel praktyczny natomiast stanowią wynikające z badań rekomendacje dla praktyki, nakierowane na tworzenie modeli pracy z grupami radykalnymi w kontekście lokalnym. Rekomendacje adresowane są w szczególności do pedagogów i wychowawców, pracowników społecznych, kuratorów sądowych, streetworkerów, Policji, decydentów i wszystkich tych, którzy chcą podnieść swoje kompetencje w zakresie rozumienia czasami skomplikowanych zależności pomiędzy aktywnością dziecka na ulicy a działaniem młodzieżowego gangu ulicznego. Obecnie w pol-

¹ Dr hab. Małgorzata Michel, prof. UJ, adiunkt z habilitacją w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, adres e-mail: malgorzata.michel@uj.edu.pl

² Miłosz (4.02.1999 – 1.02.2018) to chłopak uwikłany w działania gangu pseudokibicowskiego, został zamordowany maczetami przez grupę 10 rówieśników z antagonistycznego gangu na jednej z ulic Krakowa. Zostawił zrozpaczonych rodziców i siostry, w dniu śmierci miał 19 lat. Od czasu morderstwa Miłosza w Krakowie nie zginął żaden członek gangu młodzieżowego, dzieje się tak m.in. w odpowiedzi na apel ojca chłopca skierowany bezpośrednio do młodzieży, jednak nie wiadomo, czy ta sytuacja potrwa jeszcze długo, ponieważ jedną z zasad działania gangów jest wendeta. Urząd miasta Krakowa nie podejmuje żadnych działań celem zainteresowania się problematyką działań młodzieżowych gangów, które swoimi mackami sięgają również szkół, młodzieżowych ośrodków wychowawczych i młodzieżowych ośrodków socjoterapii. Jak dotąd nie powstał żaden kompleksowy, oparty na dowodach naukowych i sprawdzonych działaniach, program zapobiegania i wielo-
poziomowej prewencji skierowany *stricte* na tę problematykę.

skiej rzeczywistości można zaobserwować proces szybkiej i dramatycznej w skutkach radykalizacji wspomnianych gangów, często prowadzący do ekstremizmu i terroru kryminalnego. Fakty te jeszcze zbyt rzadko kojarzone są jako jeden fenomen, którego skutki prowadzą często do sytuacji zagrażających zdrowiu i życiu. W poniższym tekście zarysowane zostaną definicje gangu młodzieżowego, czytelnik zapozna się z pojęciem radykalizacji, mowy nienawiści, przestępstw motywowanych nienawiścią i działań stanowiących nawoływanie do nienawiści. Zaprezentowany zostanie również fragment wyników badań próbujący uchwycić ewolucję ulicznych narracji, eksponowanych przez reprezentantów młodzieżowych gangów ulicznych celem zobrazowania procesu radykalizowania się członków charakteryzowanych grup. Rozważania zakończą rekomendacje dla praktyki, ułożone głównie wokół refleksji nad koniecznością uruchomienia procesów edukacji i prewencji, mogących w znacznym stopniu spowolnić proces radykalizacji, zapobiec jego eskalacji i przyczynić się do minimalizowania jego groźnych skutków.

Charakterystyka badań własnych

Przeprowadzone na cele niniejszego artykułu badania są częścią szerokiego projektu, którego początki sięgają 2011 roku³ i w tym momencie mają już charakter longitudinalny⁴. Prezentowana część badań przeprowadzona była w okresie czasu od stycznia 2017 do lutego 2019. W badaniach zastosowano metodę etnograficzną i netografię, a procedurą zastosowaną w opracowaniu i analizie uzyskanych danych była metodologia teorii ugruntowanej. Badania przeprowadzono w nurcie *urban studies*⁵, a terenem badań uczyniono Kraków, materiały pozyskano również z przestrzeni wirtualnej. Przedmiotem badań jest m.in. badanie narracji członków

³ Szerokie opracowanie tej problematyki czytelnik znajdzie w: M. Michel, *Gry uliczne w wykluczenie społeczne w przestrzeni miejskiej. Perspektywa resocjalizacyjna*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2016; M. Michel, „Znaki więzi” i „znaki istnienia”. *Narracje tożsamościowe członków gangów młodzieżowych w przestrzeniach miejskich. Perspektywa interpretatywna w Urban Studies na gruncie pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Forum Pedagogiczne” 2017, nr 1, s. 95–119.

⁴ Badania podłużne, trwające wiele lat.

⁵ Studia miejskie.

gangów młodzieżowych na murach, wlepkach⁶, a ostatnio na tzw. odzieży patriotycznej. Badanie narracji jest jednym ze sposobów ukazania kierunku aktywności członków grup i sposobu definiowania tożsamości grupowej. W tym konkretnym przypadku posłuży również do ukazania pewnego groźnego procesu zachodzącego w mentalności oraz działaniach grup ulicznych. Chodzi o proces radykalizacji prowadzący do ekstremizmów i terroru kryminalnego. Badane narracje, znaki i symbole pozostawiane są zwykle przez członków młodzieżowych gangów ulicznych i grup radykalizowanych na murach i ulicach miast, w przestrzeniach, gdzie często przebywa młodzież. Można je ujrzeć na meczach piłki nożnej⁷, w parkach, galeriach handlowych, a nawet ośrodkach wychowawczych. Terenem badań była ulica w wybranych dzielnicach Krakowa i okolicznych miejscowościach będących częścią Powiatu Krakowskiego oraz wybrane placówki socjoterapii i młodzieżowe ośrodki wychowawcze znajdujące się na terenie objętym eksploracją, w tym aktywność w cyberprzestrzeni.

Celem powtórzenia badań, na dużo mniejszą wprawdzie skalę⁸, było przyjrzenie się zmianom, które pojawiły się w symbolice i treściach eksponowanych przez członków gangów młodzieżowych. W tym celu sformułowano pytanie badawcze:

- Jakie znaki i symbole pozostawiają członkowie dewiacyjnych grup młodzieżowych?
- Co oznaczają pozostawione przez członków gangów symbole, hasła i napisy?

⁶ Niewielkie naklejki, pozostawiane często w przestrzeniach miejskich, środkach transportu miejskiego, znakach drogowych, ławkach parkowych, drzwiach, w przestrzeniach szkół i placówek o bardzo różnej treści. W tym konkretnym wypadku, będącym przedmiotem prezentowanych badań, wlepki w swoich treściach pozornie nawiązują do identyfikacji z klubem piłkarskim, lecz w rzeczywistości to naklejki z barwami gangów pseudokibicowskich działających pod barwami klubów. Zawierają również treści historyczne, zideologizowane narracje, groźby, inwektywy na antagonistyczny klub itd. Pełne są mowy nienawiści oraz nawoływania do nienawiści, przepełnione są symboliką nazistowską i faszystowską, promują symbole skrajnie radykalnych grup, często uznawanych przez UE za grupy promujące terror kryminalny.

⁷ Pragnę zaznaczyć, że badania nie dotyczą kibiców, lecz m.in. grup pseudokibiców i kiboli, których aktywność nie jest związana z kibicowaniem na meczach piłki nożnej, lecz z przestępczością, nie tylko tzw. przestępczością stadionową, lecz przestępczością zorganizowaną, z nienawiści itp.

⁸ Ograniczyłam się do jednego powiatu, za to włączyłam do badań cyberprzestrzeń i ukazywane na forach internetowych treści, znaki i symbole związane z działaniami grup radykalnych.

Pilotaż pokazał, iż przez okres niemal dekady można zaobserwować ewolucję narracji i symboli od treści wulgarnych i głównie antysemitycznych do treści zradyzalizowanych, zawierających symbolikę coraz bardziej pożądaną w stronę ekstremizmu i terroru kryminalnego.

Perspektywą teoretyczną, która przyjęta została w badaniach, jest interakcjonizm symboliczny i wywodzący się z niego paradygmat interpretacyjny⁹. Zgodnie z założeniami interakcjonizmu symbolicznego, ludzie w relacjach interpersonalnych i konkretnych sytuacjach definiują oraz interpretują ich znaczenia i działania, a człowiek jest aktywnym podmiotem wytwarzającym i przetwarzającym docierające do niego informacje¹⁰. Symboliczność rzeczywistości polega na symbolicznym charakterze interakcji człowieka z drugim człowiekiem, ze środowiskiem społecznym oraz z przestrzenią i należącymi do niej przedmiotami. Zdaniem Herberta Blumera¹¹, interakcjonizm symboliczny opiera się na trzech przesłankach: „przesłanka pierwsza mówi, że istoty ludzkie działają wobec przedmiotów na podstawie znaczeń, jakie przedmioty dla nich mają. (...). Zgodnie z drugą przesłanką, znaczenia takich przedmiotów wywodzą się z interakcji społecznych, jakie łączą jednostkę z jej otoczeniem. W myśl trzeciej przesłanki ludzie posługują się tymi znaczeniami i modyfikują je w procesach interpretacji, jakim poddają napotykanne przedmioty”¹². Człowiek zatem jest jednostką twórczą, która na skutek działań wobec siebie i innych wytwarza określoną symbolikę znaczeń, którą kieruje się w toku dalszych interakcji. Z założeń metodologicznych interakcjonizmu symbolicznego wynikają zasady, zgodnie z którymi w centrum uwagi badacza znajdują się znaczenia, jakie ludzie wiążą z opisywanym przez siebie definicyjnym kontekstem. Dlatego też należy opierać się na doświadczeniach konkretnych jednostek, które ujawniają w toku narracji. Stąd podstawowym założeniem paradygmatu interpretacyjnego w metodologii jest założenie, iż świat społeczny konstruowany jest przez ludzi w nim żyjących, przez co relacje z innymi stanowią

⁹ J. Szacki, *Historia myśli socjologicznej*, Wyd. PWN, Warszawa 2003, s. 545.

¹⁰ G.H. Mead, *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, tłum. Z. Wolińska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975; H. Blumer, *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*, Prentice-Hall, Inc., Englewood, NJ, 1969; H. Blumer, *Society as Symbolic Interactionism*, w: *Symbolic interaction. A Reader in Social Psychology*, red. B.L. Meltzer, 3. Edition, Allyn and Bacon Inc. Boston 1978; K. Konecki, *The Problem of Symbolic Interaction and of Constructing Self*, „Qualitative Sociology Review” 2005, No. 1, Iss. 1.

¹¹ H. Blumer, *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*, Wyd. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2007, s. 117.

¹² H. Blumer, *Interakcjonizm symboliczny...*, s. 117.

indywidualną interpretację rzeczywistości przez podmiot¹³. Ta symboliczność rzeczywistości polega na symbolicznym charakterze interakcji¹⁴.

Przedmiotem analiz metodologicznych prezentowanego opracowania jest odkrywanie sposobów w jakich członkowie gangów definiują i interpretują własną tożsamość i w jaki sposób przenoszą te interpretacje w przestrzeń miasta za pomocą symboliki i inskrypcji. Pojęcie symbolu odnosi się do pojedynczych przedmiotów lub zachowań. Najczęściej znaki/symbole jako słowa, gesty, obrazy czy przedmioty tworzą całe systemy. Systemy te rozpoznawalne są często tylko przez członków danej kultury, subkultury czy grupy społecznej. Dla Ervinga Goffmana symbol to akt komunikacji¹⁵. Przekazuje on informację społeczną.

Badania nad inskrypcjami i symbolami pozostawianymi na ulicach i murach przez członków gangów ulicznych powinny być analizowane w szerszym kontekście społecznym i antropologicznym oraz rozpatrywane nie tylko poprzez miłość czy nienawiść względem konkretnego klubu sportowego, lecz przez symbolikę uwikłaną historycznie i cywilizacyjnie, dotykającą kwestii społecznych, politycznych a nawet religijnych. Kolejnym argumentem przemawiającym za koniecznością badania tej problematyki i promocji wiedzy o niej jest kwestia ignorowania tych symbolicznych aktów. Pomimo przepełnienia wulgaryzmami i noszenia znamion przestępstwa, zbyt rzadko poddawane są sankcjom prawnym, a przyzwolenie na nie ze strony rodziców, pedagogów, nauczycieli czy kadry placówek wychowawczych często budzi wręcz zdumienie.

Aby trafniej odczytać zawarte w badanej symbolice znaczenia, pomocnymi w badaniach byli gatekeeperzy¹⁶, czyli informatorzy, osoby pochodzące z badanych środowisk, które przyczyniły się do objaśnienia znaczenia zamieszczanej symboliki i rozszyfrowywania skrótów. Dodatkowo w procesie badawczym pojawili się kompetentni sędziowie w postaci ekspertów zajmujących się mową nienawiści, przestępstwami motywowanymi nienawiścią oraz procesem radykalizacji.

¹³ W. Łuszczuk, *Normatywny i interpretacyjny paradygmat w badaniach Pedagogicznych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistas” 2008, z. 3, Wyd. Humanistas, Sosnowiec, s. 23.

¹⁴ K. Konecki, A. Kacperczyk (red.), *Procesy Tożsamościowe. Symboliczno-interakcyjny wymiar konstruowania ładu i nieładu społecznego*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.

¹⁵ E. Goffman, *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, tłum. A. Dzierżyńska, A. Tokarska-Bakir, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

¹⁶ W badaniu brało udział dwóch gatekeeperów.

Zebrany materiał podlegał standardowej analizie w myśl procedur metodologii teorii ugruntowanej, został ostatecznie skategoryzowany i zaprezentowany. Prowadzony konsekwentnie proces badawczy pozwolił po osiągnięciu etapu teoretycznego nasycenia kategorii rozpocząć zogniskowanie i kodowanie. Innymi słowy, z zebranego materiału badawczego zostały wydobyte pewne kategorie i ich własności przez ukazanie wskaźników odnoszących się do sformułowanych konceptualizacji. W wyniku kodowania danych udało się ukazać kategorie semiologiczne ulicznych inskrypcji o treściach, które zostaną zaprezentowane w tym opracowaniu.

Wniosek generalny z przeprowadzonych badań jest taki, iż aktywność młodzieżowych gangów ulicznych związana jest głównie z aktywnością grup pseudokibiców i zmieniła się na przestrzeni kilku ostatnich lat, szczególnie w zakresie jakości przekazywanych treści oraz głoszonych ideologii. Obecnie dynamika tej aktywności skoncentrowana jest wokół bardzo radykalnych postaw, które znajdują swoje odzwierciedlenie w symbolice i hasłach pozostawianych na murach, ulicach, wlepkach, odzieży czy banerach na meczach. Ma to swoje przełożenie na charakter przestępstw i czynów karalnych, popełnianych przez nieletnich zaangażowanych w działania tych grup. Zanim jednak przejdę do ich prezentacji, zatrzymam się na temacie radykalizacji, aby przybliżyć czytelnikowi istotę tego zjawiska, mocno związanego z mową nienawiści, przestępstwami motywowanymi nienawiścią, nawoływaniem do nienawiści i promowaniem postaw zabronionych polskim prawem.

Zjawisko radykalizacji: uwarunkowania definicyjne, możliwości zapobiegania i prewencji w przestrzeniach lokalnych

Najbardziej ogólna, słownikowa, definicja radykalizacji¹⁷ mówi, iż jest to stawanie się coraz bardziej bezkompromisowym, nabieranie cech radykalnych, skrajnych; popadanie w skrajności¹⁸; uczynienie czegoś radykalnym, skrajnym; zaostrenie poglądów, stawanie się zwolennikiem

¹⁷ <http://definicja.net/co-to-znaczy-Radykalizacja>, dostęp: 18.03.2019.

¹⁸ J. Purski, *Radykalizacja*, Materiał roboczy Instytutu Bezpieczeństwa Społecznego dla Centrum analiz Międzynarodowego Instytutu Społeczeństwa Obywatelskiego, www.CA-MISO.org.pl, dostęp: 28.07.2019.

radykalizmu politycznego. To również nabieranie cech radykalnych i stanie się stanowczym oraz bezkompromisowym w poglądach i sposobach działania.

Współcześnie radykalizacja jest częściej postrzegana jako proces, czasami prowadzący do brutalnego ekstremizmu i terroryzmu. Taka definicja używana jest przez Radę Europy czy Komisję Europejską, która w wielu dokumentach definiuje radykalizację, jako „zjawisko ludzkie obejmujące opinie, poglądy i idee, które mogą prowadzić do aktów terroryzmu”¹⁹.

Definicja Rady Europy²⁰ wyraźnie zaznacza, iż radykalizacja to złożony proces, w którym grupa lub osoba zaczyna przyjmować skrajne (ekstremistyczne, przemocowe) ideały i aspiracje, odrzuca przyjęty przez ogół społeczeństwa *status quo*, podważa współczesne idee wolności, swobodę wyborów politycznych, światopoglądowych, religijnych czy społecznych. Przy czym charakterystyczna jest rosnąca skłonność do używania przemocy dla osiągnięcia celów ideologicznych. Radykalizacja determinowana jest wieloma przyczynami, podobnie jak istnieje wiele czynników, które w wyniku oddziaływania na siebie w konsekwencji prowadzą do skrajnych postaw i nienawiści. Do przyczyn tych eksperci zaliczają w szczególności: wykluczenie społeczne, polaryzację, piętnowanie odmienności, teorie spiskowe, mowę nienawiści i przestępstwa motywowane nienawiścią²¹. Radykalizacja zaspokaja potrzeby materialne, społeczne, psychologiczne i duchowe osób będących w środku tego procesu. Wszystkie formy radykalizacji mają wspólną podstawę, co oznacza, że jej przyczyny są takie same i związane są z uprzedzeniami oraz postawą nienawiści, kończącą się aktem przemocy. Proces radykalizacji przybiera podobną formę dla wszystkich ekstremizmów zarówno religijnych, jak i nacjonalistycznych, faszystowskich czy niektórych prądów lewicowych. Nieodłączną częścią aktywności osób zradykalizowanych i organizacji ekstremistycznych jest przemoc, choć sama radykalizacja przybiera różne formy od ekstremizmu ideologicznego po fundamentalizm religijny²². Końcowym jej etapem

¹⁹ Zapobieganie radykalizacji i przejawom nienawiści na poziomie lokalnym. Wytyczne dla władz lokalnych i regionalnych, materiały z kongresu o zwalczaniu radykalizacji, 20 października 2015, s. 11.

²⁰ Treści pochodzą z niepublikowanego wykładu Jacka Purskiego, prezesa Fundacji Instytutu Bezpieczeństwa Społecznego, z dnia 25 lutego 2019.

²¹ J. Purski, *op. cit.*

²² *Ibidem.*

zwykle jest akt przemocy lub terroryzmu²³. Podobnie przebiega proces zradyzalizowania, który prowadzi poprzez werbunek, polaryzację, stosowanie przemocy (również werbalnej i na piśmie) i ekstremizm do terroryzmu. Należy pamiętać, iż motywacja podmiotu niezależnie od tego, czy jest ona religijna, etniczna czy narodowa, napędzana ideologią czy tendencjami tożsamościowymi, jest drugorzędna, na plan pierwszy zawsze wysuwa się nienawiść prowadząca do przemocy. Istnieje wiele odmian radykalizacji, pojęcie to dotyczy każdej możliwej ideologii czy strony toczących się sporów światopoglądowych. Można jednak rozróżnić cztery podstawowe jej formy:

- Radykalizację o podłożu skrajnie prawicowym, związaną z faszyzmem, rasizmem, suprematyzmem oraz nacjonalizmem. Charakteryzuje się ona retoryką opartą na obronie tożsamości rasowej lub etnicznej i związana jest z wrogością wobec władz państwowych, mniejszości, imigrantów lub różnych grup politycznych²⁴.
- Radykalizację polityczno-religijną, opartą na politycznej interpretacji religii. Przybiera ona formy obrony tożsamości religijnej poprzez przemoc. Sama tożsamość religijna postrzegana jest, jako obiekt „ataku” przez konflikty międzynarodowe, politykę zagraniczną, debaty społeczne itd. Przykładem jest fundamentalizm islamski²⁵.
- Radykalizację o podłożu skrajnie lewicowym, która koncentruje się przede wszystkim na żądaniach antykapitalistycznych. Ta kategoria obejmuje grupy anarchistów, maoistów, trockistów i marksistów-leninistów, którzy używają przemocy²⁶.
- Radykalizację indywidualną, która jest motywowana przez pojedynczy problem. Do tej kategorii należą: radykalne grupy obrońców środowiska lub praw zwierząt, ekstremiści antyaborcyjni, niektóre ruchy antygejowskie i antyfeministyczne używające przemocy do „promowania” swojej ideologii²⁷. Również do tej kategorii zalicza

²³ W. Koomen, J. van der Pligh, *The Psychology of Radicalization Happens to Them and Us*, Oxford University Press, Oxford 2009.

²⁴ J. Purski, *op. cit.*; P.G. Eddington, *GAO Weighs In On „Countering Violent Extremism”*, Cato Institute, 13.04.2017.

²⁵ J. Purski, *op. cit.*, s. 2.

²⁶ Za: *ibidem*, s. 2; D.A. Pluchinsky, *Western Europe's red terrorists: the fighting communist organization*, w: *Europe's red terrorists: the fighting communist organizations*, red. Y. Alexander, D.A. Pluchinsky, Frank Cass and Company, Oxford 1992.

²⁷ J. Purski, *op. cit.* za: B.L. Smith, *Terrorism in America: pipe bombs and pipe dreams*, State University of New York Press, New York 1994.

się morderców, którymi kierowały przesłanki ideologiczne w dokonywaniu aktu zbrodni.

Jak podkreślają badacze i eksperci, wszystkie powyższe formy radykalizacji mają wspólną podstawę i prowadzą przez ekstremizm, drobne wykroczenia, przestępstwa, przestępczość zorganizowaną aż do terroryzmu²⁸. Po przekroczeniu masy krytycznej, jak pisze Jacek Purski, przejście do stosowania przemocy jest naturalnym i oczywistym krokiem dla grup radykalnych, niezależnie od przedmiotu radykalizacji. Ich antysystemowe nastawienie i kontrkulturowy charakter sprawiają, że przekraczanie granic prawa i przemoc jest jedną z form wyrażania siebie, stanowi jednocześnie wewnątrzgrupowe spoiwo i metodę osiągania celów organizacyjnych i politycznych²⁹. Antysystemowość wyrażana jest na przykład w bardzo popularnej formie oporu wobec Policji i eksponowana jest przez hasła nienawiści skierowane do funkcjonariuszy. Identyfikacja z hasłem CHWDP czy angielskim ABAC³⁰ jest na tyle silna, że może zjednoczyć pozornie zwaśnione grupy w sytuacji wspólnego oporu wobec organów ścigania³¹.

W refleksji dotyczącej problematyki radykalizacji należy również wziąć pod uwagę konteksty lokalne i czynniki indywidualne. Wśród nich specjaliści najczęściej wymieniają takie przyczyny radykalizacji, jak brak integracji w społeczeństwie, brak korzystania z możliwości socjoekonomicznych i ograniczony udział w życiu politycznym. Na proces radykalizacji ma wpływ również kontekst lokalny, kulturowy i społeczny, dlatego postuluje się, aby procesy zapobiegania i prewencji oraz deradykalizacji, realizowane były przy udziale i zaangażowaniu władz lokalnych³².

Na każdym etapie procesu radykalizacji można rozpocząć proces deradykalizacji, chociaż należy od razu zaznaczyć, iż wyjście z gangu, grupy przestępczej, która ma cechy radykalne i jest zorganizowana, jest bardzo trudne. Osobie chcącej opuścić gang grożą sankcje, czasami związane z zagrożeniem zdrowia i życia tej konkretnej osoby oraz jej bliskich. Działania

²⁸ J. Purski, *op. cit.* za C.S. Rinehart, *Volatile Social Movements and the Origins of Terrorism: The Radicalization of Change*, Lexington Books, Lanham 2013.

²⁹ *Ibidem*, s. 2.

³⁰ ACAB – skrót od *All Cops Are Bastards* („wszystkie gliny to gnoje”), odpowiednik polskiego CHWDP, czyli wulgaryzmu będącego inwektywą na Policję.

³¹ Przykładem niech będzie jedna z sytuacji z moich badań, kiedy to dwie antagonistyczne grupy gangów ulicznych, które weszły w otwarty konflikt na ulicy, w wyniku którego zginął nastolatek, zjednoczyły się i „stanęły murem” przeciwko funkcjonariuszom policji, którzy pojawili się na miejscu wypadku.

³² *Zapobieganie radykalizacji...*, s. 12.

deradykalizacyjne powinny opierać się na kilku działaniach, które przyczynią się do osiągnięcia jak najbardziej trwałego efektu. Te działania to interdyscyplinarne i wieloaspektowe podejście, współpraca międzyresortowa, rzetelna edukacja i korzystanie z wypracowanych dobrych praktyk. Od pewnego czasu można zaobserwować radykalizowanie się ulicznych grup przestępczych organizujących się w gangi młodzieżowe.

Gangi młodzieżowe: specyfika, uwikłania tożsamościowe, identyfikacje i aktywność. W stronę radykalizacji

Pojęcie gangu młodzieżowego w polskiej rzeczywistości nadal dla niektórych brzmi egzotycznie i budzi skojarzenia raczej z Ameryką Południową lub amerykańskimi filmami, z pewnością jednak nie łączone jest z rodzimym kontekstem. Fakty jednak są takie, a potwierdzają je zarówno wyniki badań, jak i doniesienia policyjne, że na terenie Polski mamy do czynienia z prężnie powstającymi i rozwijającymi się młodzieżowymi grupami przestępczości zorganizowanej. Grupy te charakteryzują się wspólną narracją, posługują specyficzną symboliką, porozumiewają sobie znanym i zrozumiałym dla siebie językiem, mają własne normy, zasady, zwyczaje i obyczaje, zbiór kar/sankcji i nagród za zachowania zgodne z ustalonymi wewnątrz normami. W Polsce, podobnie jak w wielu innych krajach, takich jak choćby Londyn, wiele z takich grup organizuje się wokół grup pseudokibiców³³.

W najbardziej bodaj popularnym opracowaniu naukowym na temat gangów, *The Gang*, jego Autor, F.M. Trasher³⁴, pisze: „gangi są spontanicznie podejmowaną przez chłopaków próbą stworzenia na własny użytek społeczeństwa tam, gdzie nie istnieje żadne społeczeństwo, które odpowia-

³³ Termin „pseudokibic” używany jest zamiennie z pojęciem „kibol”, w odróżnieniu od pojęcia „kibic”. Chociaż granica pomiędzy nimi jest nieostra, autorzy zajmujący się problematyką stadionową częściej używają pojęcia „kibol” względnie „pseudokibic”, aby zaznaczyć subkulturowy i przestępczy charakter tego zjawiska – za: J. Kaczmarek, *Przestrzeń widowiska piłkarskiego*, Warszawa 1994; P. Piotrowski, *Szalikowcy. O zachowaniach dewiantycznych kibiców sportowych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000; P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012. Kibice sami używają pojęcia „kibol” na zaakcentowanie faktu, że osoba ta jest czynnie kibicująca. Przykładem może być powitanie w magazynie „To my kibice”, którego redaktor rozpoczyna „Salut! Witam Was kibole...” – „To my kibice” 2019, nr 3 (210) marzec.

³⁴ E.M. Trasher, *The Gang*, University of Chicago Press, Chicago 1963, s. 32–33.

dałoby ich potrzebom (...). W doświadczeniu chłopaków brak zwyczajów i instytucji, które zwykle kontrolują i kierują zachowaniem, umożliwiając skuteczne działanie (...) ten brak przejawia się w rozpadzie życia rodzinnego, nieskuteczności systemu oświaty, sformalizowaniu religii i jej skupieniu się na zewnętrznych przejawach, korupcji i obojętności lokalnych polityków, niskich zarobkach i monotonii pracy, bezrobociu oraz braku możliwości zdrowego wypoczynku. Wszystkie te czynniki współtworzą obraz moralnego i gospodarczego pogranicza, a w połączeniu z coraz gorszymi warunkami mieszkalnymi, zdrowotnymi i generalnym pogarszaniem się warunków życia (...) stwarzają wrażenie ogólnej dezorientacji i upadku. Funkcjonowanie gangu (...) proponuje substytut tego, czego nie daje społeczeństwo”³⁵.

Definicja powyższa jest jednocześnie znakomitym zdefiniowaniem przyczyn zainteresowania dziecka działalnością w gangu i uczestnictwem w nim. Przyczyny znalezienia się dziecka w gangu bowiem sprowadzają się zwykle do kilku czynników, mianowicie:

- zainteresowanie dziecka aktywnością na ulicy (przebywanie częściej na ulicy niż w szkole i w domu);
- uczestnictwo w ulicznych grupach zabawowych i zabawowo-przestępczych³⁶;
- zainteresowanie narracją kibicowską i pseudokibicowską (barwy, chodzenie na mecze bez wykazywania zainteresowania sportem i piłką nożną, vlepki, czasopisma³⁷, uczestnictwo w spotkaniach starszych kolegów organizujących ustawki³⁸, zainteresowanie środkami psychoaktywnymi itd.);

³⁵ Za: U. Hannerz, *Odkrywanie miasta. Antropologia obszarów miejskich*, tłum. E. Klekot, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006, s. 53.

³⁶ Socjalizacja dzieci na ulicy do gangów często odbywa się już w bardzo wczesnym okresie dzieciństwa, badając getta biedy w wybranych miejscach w Polsce zdarzało mi się rozmawiać z 6–7 letnimi dziećmi, które bawiły się w wymuszanie haraczy i otwarcie mówiły, że bawią się w gangsterów – M. Michel, *Gry uliczne...*

³⁷ Jednym z najbardziej popularnych czasopism/miesięczników jest magazyn polskich kibiców „To my kibice”, w którym oprócz informacji na temat aktualnych meczy i ich przebiegu, zgód i kos (sojusze i wojny z antagonistycznymi grupami pseudokibiców z różnych miast w Polsce), ciekawostek historycznych czy turniejów kibiców, możemy przeczytać w dziale Sektor prawa „porady prawne” dotyczące tego, jak się zachować w sytuacji, gdy Policja znajdzie przy nas lub w naszym bagażniku samochodowym maczetę. W czasopiśmie tym widoczne są, charakteryzowane w tym tekście, znaki i symbole typowe dla grup zradykalizowanych, których stosowanie jest zakazane prawem.

³⁸ Zorganizowane spotkania grup pseudokibiców, na których załatwiane są porachunki pomiędzy antagonistycznymi grupami, interesy lub po prostu zwoływane są celem bicia się.

- nieobecność rodziców (lub jednego rodzica) z powodów zawodowych, lecz również z powodu uwikłania w alkohol, odsiadywania kary pozbawienia wolności itp.;
- eurosieroctwo;
- cyberaktywność na portalach oraz czatach internetowych o tematyce kibicowskiej, radykalnej, dyskryminującej inne grupy społeczne.

Gang młodzieżowy jest organizacją o wyraźnej strukturze i stanowi swoistą formę przystosowania się do środowiska. Cytowany F.M. Trasher³⁹ upatrywał pochodzenia gangów w małych, nieformalnych grupach bawiących się razem dzieci w wieku szkolnym. Stopniowo grupy te wytwarzają wewnętrzną strukturę i wspólną tradycję. Tym, co ostatecznie zmienia taką grupę w gang, jest reakcja sprzeciwu i potępienia ze strony otoczenia. Początkowo zatem działalność gangów sprowadza się po prostu do włóczenia się po okolicy, testowania nowych wzorców zachowań i poszukiwania nowych doświadczeń. Powoli grupa ta przeradza się w grupę konfliktową, ponieważ buduje swoje *status quo* w opozycji do innych grup młodzieżowych lub w opozycji do świata dorosłych, zwykle jego legalnej części i oczywiście w opozycji do Policji. Zaczyna działać antysystemowo.

W kolejnym etapie działania gangu młodzieżowego jego członkowie zaczynają popadać w konflikt z prawem. W tym momencie zaczynają szczyć się w okolicy opinią twardzieli, tych, co gdzieś przynależą, z kimś współpracują, kogoś znają⁴⁰. To jest również etap, kiedy gang zaczyna mieć powiązania z osobami z klubów sportowych, lokalnej polityki itp. Jednocześnie niektórzy członkowie gangu zaczynają mieć problemy z Policją i sprawy w sądzie, tutaj mają miejsce pierwsze zatrzymania i notowania, nadzory, orzeczenia o umieszczeniu w placówce dla nieletnich.

Przestrzenią socjalizacyjną dla gangu młodzieżowego niewątpliwie jest ulica, chociaż od pewnego czasu również rzeczywistość wirtualna. Ilość forów internetowych oraz czatów ze zradyzalizowanymi treściami, które mają charakter i cechy gangów, charakteryzują się również przestępczym stylem działania, lawinowo rośnie. Grupy te stają się coraz bardziej zradyzalizowane, często mają już bardzo dobrze zorganizowane struktury,

³⁹ F.M. Trasher, *op. cit.*

⁴⁰ Zwykle tutaj wymieniane są pseudonimy przywódców większych grup lub osób wyżej postawionych w hierarchii, często ze strony nastolatków jest to proces tworzenia romantycznych fantazji i konfabulacji. Ich celem jest m.in. oderwanie się choćby w myślach, na chwilę, od realnego świata i narzucanych przez świat ograniczeń oraz kreowanie siebie na bohatera, lidera, osobę chcącą zyskać aplauz u rówieśników na ulicy.

posiadają silnych liderów, często również dysponują uzbrojonymi bojówkami. Działają na ulicach miast, lecz również atakują słownie w Internecie⁴¹. Przedmiotem ataku jest mienie publiczne i prywatne, ataki na całe grupy społeczne (etniczne, mniejszościowe itp.), indywidualne osoby o odmiennym kolorze skóry lub światopoglądzie. Grupy te używają broni, w Polsce częściej broni ostrej⁴².

Uwikłanie nastolatków w uliczne gangi młodzieżowe dobrze ilustruje sytuacja trzech wychowanków w jednym z młodzieżowych ośrodków socjoterapii, w którym przeprowadzane były badania. Jeden z nich jest podwójnym sierotą, ponieważ jego ojciec nie żyje, a matka przebywa na emigracji zarobkowej w Anglii. Chłopak nosi na co dzień spodnie popisane długopisem w hasła charakterystyczne dla gangów, na przykład ACAB, THC⁴³, CHWDP, GANG, GETTO⁴⁴ itd. Zapytany o przynależność potwierdza ten fakt. Być może w wakacje uda mu się wyjechać na stałe do matki. Kończy on 18 lat, co spowoduje, że nie będzie mógł dłużej przebywać w ośrodku, a jego pokazanie się na ulicy po wyjściu z placówki może zaowocować brutalnymi sankcjami członków gangu. Drugi z chłopców nosi t-shirt popularnego w tym środowisku producenta odzieży, reklamującego się jako producent „wysokiej jakości odzieży sportowej”. Na t-shircie znajduje się rysunek dwóch skrzyżowanych, zakrwawionych maczet i napis: Extreme hobby. Pomijam tutaj komentarz dotyczący faktu, dlaczego w placówce socjalizacyjnej wychowanek oficjalnie ubiera się w taką odzież za przyzwoleniem wychowawców. Chcę w tym momencie skoncentrować się na naszym dialogu, aby zobrazować sytuację dzieci z ulicy – znakomitych kandydatów do gangu:

B⁴⁵: *fajne masz portki.*

R1: *Czemu pani mówi „portki”?*

B: *Bo mam syna w twoim wieku i zwykle tak mówimy na spodnie. A twoja mama jak mówi?*

⁴¹ J. Purski, *op. cit.*, s. 2.

⁴² Kraków nazywany jest miastem maczet, w innych miastach są bardziej stanowcze regulacje „drugiego życia miasta”, dotyczące używania broni ostrej na ulicy.

⁴³ THC – skrót od tetrahydrokannabinol, aktywny składnik marihuany.

⁴⁴ Dostyć popularne w narracji gangów młodzieżowych, gangów pseudokibolskich czy po prostu ludzi aktywnych na ulicy, zjawisko związane z autoidentyfikacją przynależności do miejsca. Na tej autoidentyfikacji budowana jest tożsamość i mieszkańcy tzw. trudnych dzielnic sami naznaczają je mianem getta.

⁴⁵ B – badaczka; R1, R2 – respondenci.

R1: *Nie mam z nią kontaktu i nie chcę jej znać, nienawidzę jej, przez nią ojciec popełnił samobójstwo.*

R2: *Moja mnie zostawiła, jak miałem 2 lata, nie pamiętam jej.*

Respondenci sygnalizują, że nie chcą wychodzić z placówki na przepustki, w sytuacji konieczności udania się na przepustkę, na przykład na czas świąt, odwożeni są do domu taksówką przez wychowawcę ze względów bezpieczeństwa. Każde pojawienie się na ulicy, w dzielnicy lub nawet w autobusie, może skończyć się zaczepką, pobiciem lub innymi niebezpiecznymi dla zdrowia sytuacjami. Jeden z respondentów opowiadał, jak wracając pewnego razu do domu autobusem został w nim zaczepiony przez grupkę kiboli, wyciągnięty na zewnątrz, pobity oraz zabrano mu buty, aby miał trudności z dojściem do domu. Rekwirowanie butów to również rytuał, zdobyte buty są swoistym trofeum, symbolem dokonanego aktu przemocy.

Problematyką powiązaną z kwestią socjalizacji do gangów młodzieżowych jest, jak zostało wspomniane powyżej, aktywność dziecka na ulicy. Nie zawsze i nie koniecznie mowa musi być o dzieciach ulicy⁴⁶ tym bardziej, iż ich definicji mamy obecnie co najmniej kilkanaście. Anita Gulczyńska dokonała ich przeglądu i kategoryzacji, tworząc ich kategoryzację i dokonując klasyfikacji. Ostatecznie powstały dwie kategorie:

- Definiowanie dziecka ulicy przez pryzmat dysfunkcji rodziny i wykluczenia z instytucji edukacyjnych;
- Definiowanie dziecka ulicy przez uszczegóławianie funkcji ulicy⁴⁷.

W pierwszej z tych kategorii akcentowana jest dominacja ulicy nad innymi przestrzeniami rozwoju dzieci. Podkreśla się tutaj mocno wyłączenie dziecka z kontekstu instytucji edukacyjnych i dysfunkcyjną rolę rodziny⁴⁸. Drugi sposób definiowania przyjmuje zwykle formę typologii i definiuje dzieci na ulicy poprzez ich empiryczne manifestacje i ekspozycje.

⁴⁶ W Polsce dzieci spędzające czas na ulicy zwykle mają swoje domy, w których nocują (u rodziców lub opiekunów). W dobie wirtualizacji świata dodatkowo zwykle szukają sobie miejsc z dostępem do Internetu, z tego też powodu czas spędzają częściej w galeriach handlowych z darmowym wi-fi niż na ulicy. Niewątpliwie jednak to ulica jest ich głównym środowiskiem życia i przestrzenią socjalizacyjną. Częściej zatem używamy w ich przypadku pojęcia „dzieci na ulicy” w odróżnieniu od „dzieci ulicy” – które urodziły się i wychowują na ulicy.

⁴⁷ A. Gulczyńska, *Koncepcja dziecka na ulicy. Analiza z perspektywy interakcyjnej*, w: *Dzieci ulicy. Procesy marginalizacji i automarginalizacji nieletnich*, red. K. Frysztański, M. Nózka, M. Smagacz-Poziemska, „Zeszyty Pracy Socjalnej” 2011, nr 16.

⁴⁸ Np. W. Kołak, *W trosce o dzieci ulicy*, „Opieka, Wychowanie, Terapia” 2000, nr 4.

zycje „bycia” dziecka na ulicy. Kryterium tutaj stanowi znaczenie ulicy w życiu dziecka i rola, jaką dziecko na tej ulicy przyjmuje⁴⁹.

W Polsce od pewnego czasu zauważa się wyraźny zanik podziału grup młodzieży na wyodrębnione i jasno zdefiniowane subkultury. Młodzież identyfikująca się z daną subkulturą najczęściej ujawnia się przy okazji wakacyjnych festiwali muzycznych, jednakże grupy te nie mają wiele wspólnego z tradycyjną definicją subkultury młodzieżowej. Pewnym fenomenem kultury młodzieżowej jest kultura czy subkultura ulicy. Ta nowa jakość powstała z połączenia obyczajowości, stylu życia i sposobu myślenia takich środowisk, jak subkultura hip hopu i rapu, subkultura dresiarzy i blockersów oraz subkultura przestępcza. Elementy zaczerpnięte z nich składają się na coś, co Przemysław Piotrowski⁵⁰ nazywa ethosem chuligana i zalicza do niego:

- specyficznie rozumiany patriotyzm lokalny, polegający na podkreślaniu lojalności wobec osób wywodzących się z danej społeczności lokalnej;
- zaznaczanie opartego na wzajemnej wrogości podziału na ulicę, czyli „ziomali” i społeczeństwo, czyli „system” czy „frajarów”⁵¹ (przyp. autorki). Zbrojną częścią systemu jest Policja, znienawidzona przez uliczne gangi⁵²;
- świadomość społecznej deprivacji, która powoduje ograniczenie szans życiowych młodzieży;
- wszechobecność przemocy we wszelkich możliwych przejawach, tj. fizycznej, werbalnej, ekonomicznej, politycznej i symbolicznej;
- przestrzeganie kodeksu ulicy, w którym wiele zasad zapożyczonych jest wprost z więziennej grypsery, cenione są: honor, hart ducha, siła i wytrzymałość, bycie twardzielem, gotowość do walki, odporność na ból itd.

⁴⁹ Np.: A. Kurzeja, *Dzieci ulicy – profilaktyka zagrożeń*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008; I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Wydawnictwo Naukowe PWZ, Warszawa 2009.

⁵⁰ P. Piotrowski, *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

⁵¹ Czerpanie z więziennej grypsery w narracjach ulicznych jest typowe dla dzieci na ulicy, używanie pojęć takich, jak „frajera” czy „cwel” należy do porządku dziennego.

⁵² Jedną z charakterystyk tych grup jest właśnie antysystemowość z takimi charakterystycznymi hasłami, jak CHWDP. Wyrazem antysystemowości jest również nieufność wobec świata polityki, odrzucanie wpływów instytucji społecznych, nierealizowanie obowiązku szkolnego, nieufność wobec funkcjonariuszy systemu takich, jak kuratorzy sądowi czy pracownicy socjalni.

Na podstawie tych cech oraz pewnych zachodzących w przestrzeni ulicy prawidłowości i fenomenów, pojawiło się pojęcie drugiego życia miasta, jako analogii do drugiego życia w zakładach karnych i innych placówkach totalnych. Drugie życie miasta⁵³ jest przepełnione symboliką, znakami, normami i zasadami, które wyraźnie zdefiniowane na murach, są odczytywane, przestrzegane i realizowane tylko przez osoby w życiu tym uczestniczące. Drugie życie miasta porządkuje życie codzienne ulicy poza formalnymi układami, tworzą je takie organizacje, jak gangi uliczne i subkultury, których działalność jest najczęściej nielegalna. Jest tworzone przez autonomiczny układ norm, wartości i ról wypracowanych przez uczestników ulicznych gangów na podłożu podkultury przestępczej. Wyznacza ono całokształt stosunków pomiędzy zarówno członkami gangów, jak i poszczególnymi grupami i ich członkami a podkulturowymi normami postępowania, związanymi na przykład z terytorializmem.

W wyniku przeprowadzonych w latach 2011–2015 badań udało się wyodrębnić kategorie eksponowanych przez młodzieżowe gangi uliczne symboli i inskrypcji. Ich odkodowanie wiele mówi o kierunku aktywności tych grup i o treści działań. O ile kilka lat temu wyodrębnione kategorie nie posiadały treści radykalnych skierowanych w stronę ekstremizmu i terroru kryminalnego o takim nasileniu, o tyle obecnie skala zjawiska jest znacząca. Dokonałam pewnego zabiegu, mianowicie pozostawiając wyodrębnione już kategorie lub tworząc nowe, wpisałam w nie dodatkowe treści, dokonując tym samym rewizji tego fragmentu badanej rzeczywistości. Wspomniane kategorie, uzupełnione o najnowsze wyniki badań, prezentują się następująco:

- **Mowa nienawiści i nawoływanie do nienawiści.** Ta kategoria zawiera treści o charakterze nazistowskim, rasistowskim i antysemitycznym. Analizowane materiały badawcze mają wydźwięk pejoratywny, pełne są przemocy i klisz językowych odwołujących się do trudnych treściowo historycznych wydarzeń, takich jak eksterminacja Żydów. Zwykle pojawia się kontekst eliminacji z terytorium każdego Innego i nienawiść do Obcego. Treści te często są nawoływaniem do nienawiści i wyczerpują zakres definicji mowy nienawiści, sformułowanej przez Radę Europy. Mówi ona, iż mowa nienawiści jest to „każda forma wypowiedzi, która rozpowszechnia, podżega, propaguje lub usprawiedliwia nienawiść rasową, kseno-

⁵³ M. Michel, *Gry uliczne...*, s. 305.

fobię, antysemityzm lub inne formy nienawiści oparte na nietolerancji, włączając w to nietolerancję wyrażaną w formie agresywnego nacjonalizmu lub etnocentryzmu, dyskryminacji lub wrogości wobec mniejszości, migrantów lub osób wywodzących się ze społeczności emigrantów”. Nawoływanie do nienawiści natomiast to „stosowanie tego typu wypowiedzi, które wzbudzają uczucia silnej niechęci, złości, braku akceptacji, wrogości do poszczególnych osób lub całych grup społecznych czy wyznaniowych, bądź też z uwagi na formę wypowiedzi podtrzymują i nasilają takie negatywne nastawienia i podkreślają tym samym uprzywilejowanie, wyższość określonego narodu, grupy etnicznej, rasy lub wyznania”⁵⁴. Artykuł 257 Kodeksu karnego⁵⁵ mówi, iż „kto publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby, podlega karze pozbawienia wolności do lat 3”. Treści znajdujące się na materiałach rozpowszechnianych przez gangi młodzieżowe obecnie uległy pewnej modyfikacji, mianowicie stereotypowa figura wykluczonego Innego, jaką był najczęściej Żyd, zaczęła być zastępowana innymi grupami, głównie wywodzącymi się z mniejszości etnicznych, narodowych, religijnych i seksualnych. Tym samym pojawiły się inwektywy na osoby homoseksualne, muzułmanów, osoby ciemnoskóre, emigrantów. Przykładowe inskrypcje takie, jak „Jebać⁵⁶ psy, policję i pejsy” lub „jebać żydów maczetami” zastąpiły obecnie częściej eksponowane w przestrzeniach publicznych: „zakaz pedalstwa”, „ciapaci⁵⁷ do gazu”, „stop emigrantom”, „stop czerwonej zarazie”, „stop islamizacji”. Często dodatkową symboliką jest obecny na vlepcie przekreślony znak ISIS, przekreślony półksiężyc, przekreślony sierp i młot, przekreślony symbol Unii Europejskiej. Przykładowo napis „stop islamizacji” z przekreślonym wizerunkiem człowieka w turbanie znajduje się na vlepcie z barwami Wisły Kraków. Bogactwo symboliki tej kategorii od dwóch lat jest szczególnie widoczne, dodatkowo coraz częściej na wytworach

⁵⁴ Postanowienie SN z 5 lutego 2007 r. IV KK 406/06.

⁵⁵ Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2018, poz. 1600 t.j.).

⁵⁶ Dla ukazania pełnej drastyczności i zarazem prawdziwości materiału badawczego, zamieszczam go w całości, bez cenzurowania wulgaryzmów, za co przepraszam czytelnika.

⁵⁷ Obrażliwe określenie na osoby o ciemnym kolorze skóry.

członków gangów pojawiają się symbole swastyki, krzyża celtyckiego⁵⁸, czarnej wrony (gapy)⁵⁹, wilczego haka⁶⁰, koła zębatego⁶¹. Czcionka inskrypcji stylizowana jest na czcionkę gotycką, w słowa takie, jak Hooligans wpisane są symbole SS (HooliganSS) czy czarnych czaszek⁶², charakterystycznych dla mundurów nazistowskich SS i symbole NSDAP. Zmienia się również kolorystyka vlepek, coraz częściej barwy klubów ustępują miejsca kolorystyce czarno-białej, nawiązującej do symboliki nazistowskiej (rządziej faszystowskiej) i narracji Trzeciej Rzeczy. Wśród tych treści nie brak również takich, które atakują policję, np.: „CHWDP zawsze i wszędzie. Wiśła Kraków”. Czasami na materiałach pojawi się również symbolika Ku Klux Klanu, np. jest tak na vlepcie z barwami Cracovii i napisem: „Jesteśmy zawsze tam... oprawcy w trasie”.

- **Prezentacje i autoprezentacje Ja (jestem)** to treści o charakterze autodefinicji, mówiące o tym, kim są indywidualni uczestnicy ulicznych gangów lub kim nie są. Zwykle treści te mają pozytywne znaczenie, dotyczą kreowania wizerunku opartego na normach i zasadach wyznaczonych stylem życia gangów młodzieżowych, np. „dobre chłopaki”. Dodatkowo jednak na materiałach pojawiają się wizerunki zakapturzonych i zamaskowanych postaci, z szalikami zasłaniającymi twarze, często w kominiarkach i z maczetami lub kijami bejsbolowymi w dłoniach. W tej kategorii treści również jasne jest odwoływanie się do narracji więziennych, przestępczości ulicznej i zorganizowanej oraz więziennej grypsery. Tym samym hasło „Braci się nie traci” nabiera nowego znaczenia, jest bowiem podobnie jak słowo „człowiek” czy „ludzie” odwołaniem się do narracji przestępczych i uwikłane w kontekst więzienny. Jednakże

⁵⁸ Kołomir, krzyż celtycki – symbol religijny charakterystyczny dla grup przedchrześcijańskich, współcześnie wykorzystywany przez grupy skinheadów oraz ruchy neonazistowskie i rasistowskie. Symbol „White power” oraz Narodowosocjalistycznego Ruchu Niemiec/Partii Pracy, międzynarodowy symbol rasizmu.

⁵⁹ Gapa – symbol NSDAP, godło III Rzeszy.

⁶⁰ Wolfsangel – symbol runiczny, popularny w okultyzmie, używany przez nazistów i obecnie neonazistów oraz ukraińskich nacjonalistów. Posługiwała się nim powojenna terrorystyczna organizacja Werwolf oraz pancerne dywizje SS.

⁶¹ Przed 1945 rokiem symbol Niemieckiego Frontu Pracy, jeden z symboli narodowego socjalizmu.

⁶² Tzw. SS-Totenkopf, wzór wykorzystywany przez SS, obecnie wykorzystywany przez Combat 18, międzynarodowej, neonazistowskiej organizacji terrorystycznej.

tego rodzaju odwołań do kategorii Ja jest stosunkowo mało, częściej możemy spotkać odwołania do kategorii My, która charakteryzowana jest poniżej. Jest to kategoria podkreślająca grupowy charakter aktywności, bowiem tożsamość „miejskiego mordercy” czy też „miejskiego terrorysty” zawsze generowana jest w interakcji z grupą i w procesie utożsamienia się z nią.

- **Prezentacje My (jesteśmy)** to treści eksponujące tożsamości grupowe. Podobnie jak wcześniejsze, są to treści o charakterze afirmującym grupę, do której przynależą autorzy inskrypcji. Często ich język ma swoje konotacje w więziennej grypsersze i tutaj pojawiają się już odniesienia bezpośrednio nawiązujące do terroryzmu i miejskiej przestępczości, takie jak: „miejscy terroryści”, „miejscy mordercy”, „prawdziwi Polacy”, „Armia Białej Gwiazdy official hooligans”, „lokalni psychopaci”. Te dwie kategorie zachodzą na scharakteryzowane poniżej kategorie dotyczące tożsamości lokalnej-terytorialnej oraz narodowej-patriotycznej.
- **Tożsamość lokalna Tutaj (jest)**. Treści prezentujące definicję przestrzeni poprzez oznaczenia terytorialne i trybalizmy. To treści akcentujące lokalność i lokalny patriotyzm oraz przynależność terytorialną. Przykładem mogą być takie napisy na murach budynków lub garaży stanowiących granice terytorialne: „Azorska⁶³ dzielnica 100%”, „Cracovia Kazimierz⁶⁴”, „Kryminalny Prokocim⁶⁵”, „Wisła – strefa mroku i przemocy”, „Kozłówek⁶⁶. Witamy w piekle”. Również napis „Bronowice strefa wiślackich chuliganów. Jebać Cracovię Kurwę” na vlepcie z barwami Wisły i symbolem SS.
- **Tożsamość narodowa, patriotyzm, „My jedynie prawdziwi Polacy”**. Kategoria ta prezentuje treści o charakterze niepodległościowym i martyrologicznym, zwykle pozytywne, odwołujące się do patriotyzmu i trudnych momentów w historii Polski. Kategoria ta stała się

⁶³ Azory – dzielnica Krakowa, w której obecnie rozgrywa się wojna miejskich gangów. Pierwotnie była to dzielnica Białej Gwiazdy, po roku 2010 na tereny Wisły Sharks i Ultrasów zaczęły wkraczać bojówki Jude Gangu. Obecnie dzielnica podzielona jest mocno, nawet na jednym osiedlu poszczególne ulice mogą być częściowo Sharksów, a częściowo Jude Gangu. Napisy na murach odzwierciedlają toczącą się wojnę.

⁶⁴ Dzielnica Krakowa, przekształcona z żydowskiego miasteczka, tradycyjnie należąca do Jude Gangu.

⁶⁵ Dzielnica Krakowa, w większej części należąca do Jude Gangu, w 2018 roku został tam przez członków Wisły Sharks zamordowany nastolatek.

⁶⁶ Dzielnica Krakowa niemal w całości należąca do Jude Gangu.

obecnie bardzo popularna z racji faktu, iż do vlepek i banerów doszła tzw. odzież patriotyczna. Symbolika tej odzieży stanowi ogromną przestrzeń interdyscyplinarnych badań, gdyż na niej obok tradycyjnych inskrypcji takich, jak „Bóg, Honor, Ojczyzna” pojawiają się skrzyżowane i zakrwawione maczety, znak Polski Walczącej⁶⁷ znajduje się obok zakrwawionego kija bejsbolowego, a mały partyzant – symbol Powstania Warszawskiego – sąsiaduje z hasłami „Polska Aryjska”. Symbol Polski Walczącej PW używany jest na murach do celów dalece wykraczających poza te, które były mu przypisane w konkretnym historycznym okresie. Przykładem jest wykorzystanie znaku Polski Walczącej do oznaczenia krakowskiej dzielnicy Piaski Wielkie (PW – analogia inicjałów). Innymi przykładami stanowiącymi dane z badań są: vleпка z symbolem białej gwiazdy i czarnego krzyża celtyckiego, z napisem: „Wiśła cała zawsze biała. Wiślacy patrioci”; „Wielka Polska Wielka Wiśła” – vleпка z orłem w koronie na tle barw Wiśły Kraków; „Zawsze po prawej stronie ku chwale orła w koronie. Narodowa Wiśła Kraków” – vleпка z barwami Wiśły Kraków, na której znajduje się symbol falangi i orzeł w koronie przy herbie klubu sportowego. Typowe są również takie hasła, jak: „Chwała Wielkiej Polsce”, „Wiśła pamięta. Cześć i chwała bohaterom 1044”, „Polska kibolska. Polska dla Polaków”. Pragnę zaznaczyć, iż ta kategoria wymaga szczegółowych, pogłębionych badań, dlatego tutaj zostaje jedynie zasygnalizowana. Warto w tym miejscu dodać również, iż w tym kontekście istotna jest kwestia pojmowania patriotyzmu przez badane grupy przestępcze pseudokibiców i członków gangów oraz wymaga ona dalszych eksploracji⁶⁸. Ta kategoria widoczna jest również w postaci działań i aktywności osób osadzonych w zakładach karnych. Zradykalizowanie środowiska osadzonych, wyrażane w postaci nie tylko noszenia tzw. odzieży patriotycznej, lecz również konkretnych czynów, widoczne jest coraz wyraźniej

⁶⁷ Ustawa z dnia 10 czerwca 2014 r. o ochronie Znak Polski Walczącej (Dz.U. 2014, poz. 1062) Art. 1.1: „Znak Polski Walczącej, będący symbolem walki polskiego narodu z niemieckim agresorem i okupantem podczas II wojny światowej, stanowi dobro ogólnonarodowe i podlega ochronie należnej historycznej spuściźnie Rzeczypospolitej Polskiej”. Art. 3.1: „Kto publicznie znieważa Znak Polski Walczącej, podlega karze grzywny”.

⁶⁸ I. Bugaj, Dualizm norm i systemów wartości na przykładzie kiboli krakowskich, Kraków 2018, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem M. Michel, źródło: archiwum prac dyplomowych APD UJ.

w praktyce pracy pedagogów resocjalizacyjnych. Podobnie jak kibolskie i pseudokibicowskie narracje i aktywność gangów skoncentrowana po drugiej stronie muru, jest widoczna na tyle, że może stanowić przestrzeń osobnych badań. Tutaj jedynie nadmienię, iż samo rozumienie pojęcia patriotyzmu jest głęboko wypaczone i stanowi element ważnej przestrzeni edukacyjnej do pracy z młodzieżą, co zostanie zaakcentowane w rekomendacjach.

- **Afirmacje klubów** to kolejna kategoria, która zawiera treści gloryfikujące dokonania i wielkość konkretnego klubu. Generalnie tutaj można przyporządkować tradycyjne w treści inskrypcje typu: „Zawsze Wisła”, „Jude Gang”, „Wisła Sharks” – zwykle z barwami i herbem klubu, bez dodatkowych symboli i napisów.
- **Epitafie i sentymentalizmy** to dosyć interesująca kategoria zawierająca treści upamiętniające śmierć członków gangów, sentencje i pożegnania. Treści zwykle są o charakterze pozytywnym, choć pojawiają się wśród nich motywy zapowiedzi zemsty. Przykładem są napisy pozostawiane w miejscach kaźni i porachunków w przestrzeniach miasta: „Śmierć przerwała twego życia kliszę” lub „Ty pamiętałeś o nas, my pamiętamy o Tobie”, „Nie umiera kto żyje w braci pamięci. Niech Cię pod skrzydła wezmą wszyscy święci”. Są również ostrzejsze z zapowiedzią wendety: „Wyrok z ziemi podpisany czekam na waszą śmierć po drugiej stronie krainy”, „Pomścimy Cię”.
- **Kryminalne i przestępcze** to kategoria treści nawiązujących do subkultury więziennej i drugiego życia w zakładach karnych. Często to transkrypcja „modelu zza krat”. W narracjach tych typowym skrótem jest PDW – Pozdrowienia do Więzienia oraz powiedzenie „Braci się nie traci”. Są też ostrzeżenia, np. „Zdrada godna potępienia Pozdrowienia do Więzienia” to napis na wlepcie z barwami Wisły Kraków, w tle kraty więzienne.
- **Seksualne.** Ta kategoria zawiera treści, które często są eksponowane przez język subkultury więziennej, zwykle negatywnie eksponują wykluczenie ludzi drugiej kategorii, gorszych, takich jak „cwele”, „homoseksualiści”. Przykładem są liczne odwołania do czynności seksualnych i zwulgaryzowanie tych czynności, na przykład: „lubi pan władza gdy mu się wsadza”, „Pasy Gay Club”, „na ręce na noże kurwę każdy orze”, „matki pejsów są kurwami jebać Żydów maczetami”.
- **Militarne i batalistyczne** to nowa kategoria, która od średnio trzech lat widoczna jest w analizowanej symbolice i aktywnościach,

- związana jest po części z przyjęciem przez badane grupy narracji wojennych, ukazująca sceny batalistyczne. Często treści ukazywane są w kontekście żołnierzy wyklętych czy bohaterów Powstania Warszawskiego. Po części również związane są z nasilającymi się nastrojami walk w przestrzeniach miejskich, ukazują sporty walki z zapowiedzią nokautu, zemsty, pobicia. Przykłady narracji militarnych można spotkać na murach, vlepkach, banerach: „Będziemy walczyli do ostatniej kropli krwi, Wisła będzie w sercu do ostatnich życia chwil”. To napis na vlepcie, o tyle interesującej, że mieszającej różne narracje i wydarzenia historyczne oraz symbole, gdyż znajdują się na niej barwy Wisły Kraków, obok widoczna jest symbolika nazistowska, totenkopf i ułożone na krzyż zakrwawione maczety.
- **Działania i powinności** stanowią kategorię zawierającą treści definiujące wzorce zachowań i dyktujące konkretne czynności, bardzo często o charakterze pejoratywnym, wyrażane wulgarnym językiem, mówiące o tym, co powinno się zrobić z pewną grupą społeczną, aby ją wyeliminować. „Idziemy do przodu pewnym krokiem miłość do Wisły dożywotnim wyrokiem” – w tle orzeł w koronie, barwy Wisły Kraków i wizerunek umięśnionego mężczyzny z tatuażami na ramieniu. W tej grupie znajdują się również wszystkie inwektywy na antagonistyczny gang związany z klubem piłkarskim, którego członkowie wyzywani są od „żydów”, „cweli”, np. „Będziemy jebać maczetami kazimierskich cweli”.
 - **Groźby, inwektywy, ostrzeżenia.** W tej grupie kategorii spotkać można hasła będące groźbami, ostrzeżeniami, zapowiedziami zemst. Interesujące jest zestawienie symboliki, która stanowi chaos dyskursów i sprawia wrażenie kolaży z ułożonych przypadkowo symboli, kompletnie niespójnych nieprzystających do siebie, np. napis „Śmierć wrogom ojczyzny” znajduje się na tle barw Wisły Kraków, orła w koronie i przekreślonego sierpa i młota. „Prawdziwi fanatycy z krwi i kości tutaj dla wroga zero litości” to vleпка z barwami Wisły. Wielkie zainteresowanie wzbudzają też tego rodzaju materiały: napis „Stop dopalaczom. Ćpuny, jak złapiemy – połamiemy” znajduje się na vlepcie z ręką łamiącą strzykawkę, obok tego obrazka jest orzeł w koronie znajdujący się wewnątrz koła zębatego jako symbolu narodowych socjalistów. Vleпка z barwami Cracovii i potworem rozszarpującym coś lub kogoś zawiera napis: „Zła nie szukaj samo się znajdzie”. Wiele narracji z tej kategorii przedstawia zarówno w warstwie

symbolicznej, jak i werbalnej groźne i okrutne sceny walki, zabijania, nokautowania, sprowadzając powinności, czynności i ostrzeżenia do kwestii krwawej zemsty.

Jak łatwo zauważyć, charakterystyczne jest nakładanie się na siebie powyższych kategorii. Ich symbolika, treści, hasła i kolorystyka uzupełniają się, tworząc dosyć znaczącą estetykę w przestrzeni ulicy. Niezależnie jednak od tego, można zauważyć wyraźnie, iż na przestrzeni ostatnich lat treści i symbole ewoluowały w kierunku niebezpiecznym, ukazując zradykalizowane oblicze ulicznych gangów. Wobec powyższego, koniecznym staje się podjęcie działań zmierzających do minimalizowania wpływu tych grup o charakterze przestępczym na młodszych adeptów. Aby tego dokonać, istnieje konieczność ciągłych badań i przekazywania wiedzy na temat aktywności, znaczenia symboliki i demaskowania charakteru przestępczego, ponieważ pod taką aktywnością, jak chodzenie na mecze, często kryje się handel narkotykami, udział w działaniach skierowanych na handel ludźmi, posiadanie broni i inne działania przestępcze z terroryzmem łącznie.

Rekomendacje dla praktyki

W Polsce jak dotąd nie ma wypracowanego modelu pracy prewencyjnej z młodzieżowymi gangami ulicznymi charakteryzującymi się radykalizacją postaw prowadzącą do ekstremizmu. Aby model taki został wprowadzony, potrzebne są przede wszystkim interdyscyplinarne badania oraz praca wielu resortów i specjalistów. Istnieje potrzeba podjęcia natychmiastowych działań na trzech poziomach profilaktyki, tj. uniwersalnym, selektywnym i wskazującym. Po pierwsze problematyka radykalizacji młodzieży w Polsce wciąż nie jest dostatecznie rozpoznana. Zbyt często pewne działania, które w świetle uwarunkowań prawnych uchodzą za karalne i wobec których istnieje konieczność podjęcia sankcji, ignorowane są przez pedagogów, wychowawców, rodziców. Często natomiast z pozoru niewinny napis na t-shircie, zwulgaryzowany napis na murze czy konflikty rówieśnicze w przestrzeni szkoły, placówki dla młodzieży czy ulicy, mają podłoże radykalne. Tak jest choćby z eksponowaną na tzw. odzieży patriotycznej symboliką skrajnie narodową i narodowo-socjalistyczną, czerpiącą inspiracje z symboli nazistowskich lub bezpośrednio do niej nawiązującą. Uczeń ze swastyką lub innymi symbolami nazistowskimi na bluzie z kapturem nadal pozostaje bezkarny, podobnie jak

bezkarnie przychodzi do szkoły z szalikiem prezentującym barwy klubu sportowego uwikłanego w zakazane symbole. Na murach szkół obecna jest w postaci graffiti symbolika *quasi* sportowa, bo tak naprawdę niewiele mająca wspólnego ze sportem, za to wiele z mową nienawiści. Często to prowokacja do użycia przemocy. Wiedzy na to, jak reagować, brakuje zarówno pedagogom, jak i policji, kuratorom sądowym czy władzom samorządowym.

Do dobrych praktyk, rekomendowanych przez RAN Centre of Excellence i Instytut Bezpieczeństwa Społecznego⁶⁹, zaliczane są:

- Na poziomie uniwersalnym:
 - szkolenia dla praktyków pierwszego kontaktu, tj. nauczycieli, pedagogów, pracowników socjalnych i kuratorów sądowych, celem zapoznania ze specyfiką i symboliką radykalnych grup prowadzące do zwiększenia efektywności pracy z osobami i grupami zagrożonymi radykalizacją;
 - edukacja dzieci i młodzieży z zakresu problematyki praw i wartości obywatelskich, międzykulturowości, z zakresu idei tolerancji religijnej i etnicznej, promowanie myślenia bez uprzedzeń i przekazywania wiedzy o historycznych konsekwencjach przemocy na tle etnicznym⁷⁰;
 - tworzenie przestrzeni lokalnych, szkolnych, edukacyjnych w różnego rodzaju placówkach i instytucjach wolnych od mowy nienawiści, radykalnych symboli haseł promujących dyskryminację i nietolerancję;
 - zaangażowanie społeczności lokalnych w ramach działań lokalnego systemu profilaktyki i resocjalizacji, edukacja społeczna na poziomie wspólnot lokalnych we współpracy z instytucjami, organizacjami pozarządowymi i władzami samorządu lokalnego;
 - współpraca z naukowcami i badaczami zajmującymi się problematyką radykalizacji i przestępczości młodzieży aktywnej w gangach ulicznych, korzystanie z wyników badań i tworzenie rozwiązań z nurcie *evidence base practice*⁷¹.

⁶⁹ Rekomendacje zostały stworzone we współpracy autorki (na podstawie m.in. jej wyników badań) z Instytutem Bezpieczeństwa Społecznego, w którym autorka jest ekspertką i działa w jego ramach w Ogólnopolskim Zespole Ekspertów ds. Zapobiegania Radykalizacji.

⁷⁰ J. Purski, *op. cit.*, s. 3.

⁷¹ Nurt polegający na wykorzystywaniu danych pochodzących z badań, analiz i raportów do wypracowywania strategii działań, modeli pracy i rozwiązań w przestrzeni polityki społecznej.

- Na poziomie selektywnym:
 - współpraca władz samorządowych z Policją i specjalistami, celem szybkiej diagnozy, identyfikacji i interwencji skierowanych na grupy charakteryzujące się zradykalizowanymi działaniami;
 - wsparcie dla rodzin, których członkowie są zradykalizowani i działają w ulicznych gangach lub są bezpośrednio zagrożeni radykalizacją;
 - dostarczanie alternatywnych narracji dla zradykalizowanej edukacji i treści socjalizacyjnych, przekazywanych przez grupy ekstremistyczne i zradykalizowane;
 - tworzenie systemów wsparcia dla osób bezpośrednio zagrożonych radykalizacją z włączeniem cyberprzestrzeni;
 - uruchomienie przeszkolonych specjalistów, głównie streetworkerów, do pracy w przestrzeniach wykluczonych i zaniedbanych oraz gettach ubóstwa i blokowiskach, które – jak wykazują badania – najczęściej są kolebką gangów młodzieżowych.
- Na poziomie wskazującym:
 - Realizacja strategii EXIT⁷², czyli kompleksowych działań deradykalizacyjnych, mających na celu pracę z osobami już zaangażowanymi w działania grupy zradykalizowanej i z osobami aktywnymi w gangu;
 - zapewnienie opieki i działań reintegracyjnych dla osób po procesie deradykalizacji.

Należy mieć nadzieję, że podjęcie rzetelnych, opartych na wiedzy i wynikach badań działań prewencyjnych przyczyni się do minimalizacji opisanego zjawiska.

⁷² J. Purski, *Radykalizacja...*, s. 3.

Bibliografia

Literatura

Blumer H., *Interakcjonizm symboliczny. Perspektywa i metoda*, Wyd. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2007, s. 117.

Blumer H., *Society as Symbolic Interactionism*, w: *Symbolic interaction. A Reader in Social Psychology*, red. B.L. Meltzer, 3. Edition, Allyn and Bacon Inc. Boston 1978.

Blumer H., *Symbolic Interactionism. Perspective and Method*, Prentice-Hall, Inc., Englewood, NJ, 1969.

Bugaj I., Dualizm norm i systemów wartości na przykładzie kiboli krakowskich, Kraków 2018, niepublikowana praca magisterska napisana pod kierunkiem M. Michel, źródło: archiwum prac dyplomowych APD UJ.

Goffman E., *Piętno. Rozważania o zranionej tożsamości*, tłum. A. Dzierżyńska, A. Tokarska-Bakir, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005.

Gulczyńska A., *Koncepcja dziecka na ulicy. Analiza z perspektywy interakcyjnej*, w: *Dzieci ulicy. Procesy marginalizacji i automarginalizacji nieletnich*, red. K. Frysztacki, M. Nóżka, M. Smagacz-Poziemska, „Zeszyty Pracy Socjalnej” 2011, nr 16.

Hannerz U., *Odkrywanie miasta. Antropologia obszarów miejskich*, tłum. E. Klekot, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006, s. 53.

Kaczmarek J., *Przestrzeń widowiska piłkarskiego*, Warszawa 1994.

Kołąk W., *W trosce o dzieci ulicy*, „Opieka, Wychowanie, Terapia” 2000, nr 4.

Konecki K., *The Problem of Symbolic Interaction and of Constructing Self*, „Qualitative Sociology Review” 2005, No. 1, Iss. 1.

Koomen W., van der Pligh J., *The Psychology of Radicalization Happens to Them and Us*, Oxford University Press, Oxford 2009.

Kurzeja A., *Dzieci ulicy – profilaktyka zagrożeń*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2008.

Łuszczuk W., *Normatywny i interpretacyjny paradygmat w badaniach Pedagogicznych*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistas” 2008, z. 3, Wyd. Humanistas, Sosnowiec, s. 23.

Mead G.H., *Umysł, osobowość i społeczeństwo*, tłum. Z. Wolińska, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1975.

Michel M., „Znaki więzi” i „znaki istnienia”. *Narracje tożsamościowe członków gangów młodzieżowych w przestrzeniach miejskich. Perspektywa interpretacyjna w Urban Studies na gruncie pedagogiki resocjalizacyjnej*, „Forum Pedagogiczne” 2017, nr 1, s. 95–119.

Michel M., *Gry uliczne w wykluczenie społeczne w przestrzeni miejskiej. Perspektywa resocjalizacyjna*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2016.

Piotrowski P., *Chuligani a kultura futbolu w Polsce*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

Piotrowski P., *Szalikowcy. O zachowaniach dewiacyjnych kibiców sportowych*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2000.

Pluchinsky D.A., *Western Europe's red terrorists: the fighting communist organization*, w: *Europe's red terrorists: the fighting communist organizations*, red. Y. Alexander, D.A. Pluchinsky, Frank Cass and Company, Oxford 1992.

Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, Wydawnictwo Naukowe PWZ, Warszawa 2009.

Procesy Tożsamościowe. Symboliczno-interakcyjny wymiar konstruowaniaładu i nieładu społecznego, red. K. Konecki, A. Kacperczyk, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2010.

Rinehart C.S., *Volatile Social Movements and the Origins of Terrorism: The Radicalization of Change*, Lexington Books, Lanham 2013.

Smith B.L., *Terrorism in America: pipe bombs and pipe dreams*, State University of New York Press, New York 1994.

Szacki J., *Historia myśli socjologicznej*, Wyd. PWN, Warszawa 2003, s. 545.

Trasher E.M., *The Gang*, University of Chicago Press, Chicago 1963, s. 32–33.

„To my kibice” 2019, nr 3 (210), marzec.

Akty prawne

Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (Dz.U. 2018, poz. 1600 t.j.).

Ustawa z dnia 10 czerwca 2014 r. o ochronie Znaków Polskiej Walczącej (Dz.U. 2014, poz. 1062): Art. 1.1, 3.1.

Orzecznictwo

Postanowienie SN z 5 lutego 2007 r. IV KK 406/06.

Źródła internetowe

Purski J., *Radykalizacja*, Materiał roboczy Instytutu Bezpieczeństwa Społecznego dla Centrum analiz Międzynarodowego Instytutu Społeczeństwa Obywatelskiego, www.CAMISO.org.pl, dostęp: 28.07.2019.

Słownik Języka Polskiego, <http://definicja.net/co-to-znaczy-Radykalizacja>, dostęp: 18.03.2019.

Słowa kluczowe: gangi młodzieżowe, zjawisko radykalizacji

Streszczenie

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie czytelnikowi specyfiki aktywności młodzieżowych gangów ulicznych w kontekście zjawiska radykalizacji. Cel praktyczny natomiast stanowią, wynikające z badań rekomendacje dla praktyki, nakierowane na tworzenie modeli pracy z grupami radykalnymi w kontekście lokalnym. Rekomendacje adresowane są w szczególności do pedagogów i wychowawców, pracowników społecznych, kuratorów sądowych, streetworkerów, Policji, decydentów i wszystkich tych, którzy chcą podnieść swoje kompetencje w zakresie rozumienia czasami skomplikowanych zależności pomiędzy aktywnością dziecka na ulicy a działaniem młodzieżowego gangu ulicznego.

Key words: youth gangs, radicalization

YOUTH GANG ACTIVITY IN THE CONTEXT OF RADICALIZATION. REALITY IN POLAND AS SHOWN BY OWN RESEARCH

Abstract

This paper aims to present the specific nature of youth street gang activity in the context of radicalization. In practice, the paper delivers recommendations based on the research results, aiming at creating models within which one could work with radical groups in the local context. In particular, the recommendations are addressed towards teachers and educators, social workers, probation officers, streetworkers, police officers, policymakers and all those who wish to improve their knowledge and understanding of the often complex relationship between children's activity on the streets and the activity of youth street gangs.